

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

doi: <https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.79363.1205>

مقاله پژوهشی

مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال بیست و یکم، شماره ۱، بهار ۱۴۰۲، شماره پیاپی ۴۲

برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه منطقه‌ای ایلام بر مبنای رقابت‌پذیری منطقه‌ای^۱

صدیقه محمدپناهی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

s.mohammad Panahi @ui.ac.ir

حمیدرضا وارثی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، نویسنده مسئول)

h.varesi@geo.ui.ac.ir

مسعود تقوایی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

m.taghvaei@geo.ui.ac.ir

صص ۲۱۱ - ۲۳۳

چکیده

توسعه منطقه‌ای به‌عنوان یکی از انواع توسعه می‌تواند نقش مهمی در توسعه پایدار مناطق ایفا کند و تأثیر زیادی بر پیشرفت و رشد همه جانبه استان‌ها داشته باشد. توسعه منطقه‌ای مفهومی در ادبیات برنامه‌ریزی است که هدف آن خلق چارچوبی مناسب برای دستیابی به یک بهبودی باثبات در استانداردهای زندگی برای شهروندان و روستائینان است. توسعه منطقه‌ای به‌طور کلی در ارتباط با توسعه محلی می‌باشد. به عبارت دیگر توسعه محلی اساس توسعه منطقه‌ای است. استان ایلام از ظرفیت‌های متعدد اقتصادی، اجتماعی و... برخوردار است که از ظرفیت بالقوه این استان برای توسعه‌ای پایدار حکایت دارد؛ هرچند تاکنون از این ظرفیت استفاده نشده است. هدف این پژوهش تدوین سیاست‌های استراتژیک و راهبردی توسعه منطقه‌ای بانگاه بر ابعاد همه جانبه در

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکتری خانم محمدپناهی با عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه منطقه‌ای (مطالعه موردی استان ایلام)» است.

استان ایلام است. روش تحقیق در مقاله حاضر، از نوع توصیفی-تحلیلی است که اطلاعات موردنیاز به روش اسنادی و پیمایشی (پرسشنامه‌ای) تهیه شد. نخستین گام در مراحل برنامه‌ریزی راهبردی، استفاده از **Meta SWOT** است. در این مدل، راهبردهای توسعه پایدار منطقه‌ای تعیین شد؛ منابع و قابلیت‌های استان ایلام برای مقایسه رقابت‌پذیری منطقه‌ای با استان‌های همجوار شناسایی شد و در نهایت با تحلیل **PESTSL** این نتایج به دست آمد: در بین عوامل کلان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، تجارت با وجود موقعیت مرزی، افزایش بودجه و اعتبارات استانی، پرهیز از نگاه سیاسی به مسائل مدیریتی و مدیریت کلان کشور، دارای بیشترین اثرگذاری بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام است. همچنین حمل و نقل مرزی، صنایع و معادن، بازارچه مرزی، منابع آب و زمین‌های کشاورزی به‌عنوان مهم‌ترین قابلیت‌های توسعه منطقه دارای بیشترین تناسب راهبردی با عوامل کلان هستند؛ بنابراین در تحلیل نهایی نتایج می‌توان گفت، در بحث رقابتی، استان ایلام برای توسعه منطقه و توسعه اقتصادی و اجتماعی دارای موقعیت برابری با استان‌های غرب کشور است که باید از این موقعیت با توجه به راهبردهای ارائه‌شده استفاده کند و خود را به‌عنوان قطب توسعه منطقه معرفی کند.

کلیدواژه‌ها: توسعه منطقه‌ای، برنامه‌ریزی استراتژیک، **Meta SWOT**، رقابت‌پذیری منطقه‌ای، استان ایلام.

۱. مقدمه

مفهوم توسعه در هزاره سوم، توسعه‌ای است که به حقوق و منزلت انسان و مکان زندگی او توجه می‌کند. تفکر برنامه‌ریزی منطقه‌ای رسانیدن انسان به مرحله‌ای است که وی از زندگی خود اظهار رضایت کند (مسعود و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۴۴). دسترسی به توسعه ملی و منطقه‌ای آرمان بزرگ هر ملتی است. تحقق این مهم مستلزم آن است که برنامه‌ریزان با شناخت دقیقی از وضعیت کشور و منطقه، بهترین الگوها را برای تعیین مسیر توسعه انتخاب کنند (پورمحمدی و زالی، ۱۳۸۹، ص. ۳۳). توسعه یک کشور یا منطقه، افزایش تولید، دسترسی به تسهیلات زیر بنایی و خدماتی، فرصت‌های شغلی مناسب، به‌کارگیری فناوری

جدید و افزایش نرخ سرمایه‌گذاری و مصرف را شامل می‌شود (کلانتری، ۱۳۸۰، ص. ۲۷). توسعه منطقه‌ای مفهومی جدید در ادبیات برنامه‌ریزی است که هدف آن خلق چارچوبی مناسب برای دستیابی به بهبودی باثبات در استانداردهای زندگی برای شهروندان و روستانشینان است. توسعه منطقه‌ای در ارتباط نزدیک با توسعه محلی است؛ به عبارت دیگر، توسعه محلی اساس توسعه منطقه‌ای است (آپستولاچ، ۲۰۱۴، ص. ۳۶). از طرف دیگر، استفاده از ملاحظات علمی برای تصمیم‌گیری در طول زمان تحول و تکامل زیادی یافته است و اکنون این ملاحظات علمی عامل اصلی در همه سطوح تصمیم‌گیری به حساب می‌آیند (لرمونت و هاردینگ، ۲۰۰۶، ص. ۲۴۶). توسعه منطقه‌ای به معنای بهبود کیفیت زندگی (ریگلو و سرگیو، ۲۰۱۸، ص. ۲) و توجه به ارتباط بین آموزش و ثروت (چن، هاولینگ، و لیانگ، ۲۰۱۸، ص. ۳) است.

در جوامع پیشرفته امروزه، یکی از شیوه‌های رایج در امر برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی راهبردی است (قاندرحمتی و خاوریان گرمسیر، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۰). برنامه‌ریزی راهبردی به‌عنوان ابزاری در مدیریت برای کمک به یک سیستم برای انجام بهتر کارها و اطمینان از رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده به کار می‌رود (بریسون، ۲۰۱۱^۳، ص. ۲۶). به‌کارگیری روش‌ها و فنون تحلیلی مبتنی بر تفکر راهبردی، در پی روشن شدن کاستی‌ها و نارسایی‌ها رهیافت‌های سنتی برنامه‌ریزی در بخش عمومی، به‌ویژه فنون و روش‌های تحلیل در آن‌ها مطرح شد (حقجو و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۷۸). در این راستا، رقابت‌پذیری در نقش یکی از استراتژی‌های کلیدی از دهه ۱۹۹۵ در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و شهری مطرح شد و به‌عنوان عامل کلیدی و محرک، در صدر اهداف مناطق جهان برای ایجاد محیط امن و جذاب و جلب سرمایه‌های داخلی و خارجی قرار گرفت (خضرای و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۳). یکی از مهم‌ترین ویژگی رقابت‌پذیری منطقه‌ای این است که رقابت پذیر بودن یک منطقه، نه تنها مانعی برای رقابت‌پذیری سایر مناطق نمی‌شود، بلکه حتی مناطق می‌توانند برای رقابت بهتر در سطوح ملی و بین‌المللی با همدیگر همکاری دوجانبه‌ای داشته باشند؛ از این راه چالش‌های یکدیگر را نیز

---

^۱ Apostolache

^۲ Learmonth & Harding

^۳ Bryson

تاحدودی برطرف کنند (سایز و پریانز، ۲۰۱۵، ص. ۷۷). و باعث رقابت اقتصادی منطقه‌ای و تلاش برای از بین بردن وضع نامساعد اجتماعی و اقتصادی، محافظت و ارتقای سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی و مصنوعی منطقه، ارتقای مسکن، حمل و نقل، کیفیت آب، انرژی و... شوند (وزارت توسعه منطقه‌ای انگلستان، ۲۰۱۳، ص. ۱).

استان ایلام در غرب کشور، در مجاورت کشور عراق و در همسایگی استان‌های کردستان، همدان، لرستان و کرمانشاه، با معادن فراوان زیرزمینی و نفتی و نیروهای متخصص، در رتبه کاملاً نبرخوردار رقابت‌پذیری در میان ۳۱ استان کشور قرار گرفته است (نظم فر و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۳۶). شکاف موجود در وضعیت استان‌های کشور لزوم توجه بیشتر به استان ایلام را می‌طلبد. در این پژوهش سعی شده است استراتژی‌ها لازم برای رسیدن به اهداف توسعه منطقه‌ای در استان ایلام فراهم شود. برای دستیابی به این هدف مهم، از تکنیک Meta SWOT به‌عنوان تکنیک راهبردی و کاربردی در توسعه منطقه‌ای ایلام استفاده شده و با روش نظام‌مند آن برنامه‌ریزی استراتژیک بررسی شده است؛ بدین ترتیب اهداف به شرح زیر است:

- شناسایی موقعیت استان ایلام در بحث رقابت‌پذیری منطقه‌ای در مقایسه با استان‌های همجوار؛ از جمله کرمانشاه، کردستان، لرستان و خوزستان با توجه به منابع و قابلیت‌های داخل استان؛
- مشخص کردن عوامل کلان محیطی تأثیرگذار بر توسعه استان ایلام؛
- ترسیم نقشه راهبردی مناسبی که نشان‌دهنده میزان تناسب راهبردی بین پتانسیل‌های استان ایلام و منابع با عوامل کلان محیطی و اهداف تعیین‌شده در چشم‌انداز توسعه استان است.

۲. پیشینه تحقیق

مرور ادبیات در حیطه این پژوهش ما را به پژوهش‌های ارزشمندی رهنمون می‌کند. از نزدیک‌ترین کارهای علمی انجام‌شده در ایران به این پژوهش‌ها می‌توان اشاره کرد؛ کاموسی و

۱) Sáez & Perriñez

۲) UK Department for Regional, DRD

همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به تحلیل چالش‌ها و راهبردهای توسعه پایدار منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی در منطقه آزاد ارس پرداختند. نتایج ارزیابی پایداری/ناپایداری منطقه براساس چالش‌های مورد مطالعه حاکی از آن است که این چالش‌ها ناپایدار است و می‌توان با برنامه‌ریزی استراتژیک و توسعه خلاق واقع‌نگر براساس پارادایم آینده‌نگر، از راه بازتعریف نقش و جایگاه منطقه آزاد ارس در عرصه‌های ملی بین‌المللی و ارتقای نقش‌ها و عملکردها به توسعه پایدار منطقه دست یافت. سجودی و یاسوری (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان «راهبردهای توسعه منطقه‌ای با تأکید بر تقویت ارتباطات فضاهای پیراشهری (مورد مطالعه شهرستان رشت)» انجام دادند. نتایج نشان‌دهنده نبود تعادل قابل قبول بین فضاهای پیراشهری بود. یاسوری و سجودی (۱۳۹۷) در پژوهشی توسعه متوازن منطقه‌ای شهرستان رشت را براساس استراتژی توسعه منطقه‌ای (RDS) بررسی کردند. نتایج پژوهش نشان داد که شهرستان توسعه‌یافته‌ای در استان گیلان وجود نداشت و شهرستان رشت در رتبه نخست و شهرستان‌های بندرانزلی، آستارا و لاهیجان در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. در این پژوهش برای دستیابی به توسعه متوازن و متعادل کردن روابط متقابل از الگوی استراتژی توسعه منطقه‌ای (تقویت رقابت‌پذیری و جهت دادن به جریان‌ها) بهره گرفته شد. احدنژاد و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیل شاخص‌های استراتژی توسعه شهری با رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک (مطالعه موردی شهر زنجان)» عوامل داخلی و خارجی شاخص‌های توسعه را در این شهر ارزیابی کردند. آن‌ها دریافتند که شهر زنجان از نظر شاخص‌های مورد بررسی در موقعیت تدافعی در بدترین وضعیت قرار دارد. در نهایت، راهبردهایی برای توسعه شهر اولویت‌بندی کردند. اسکندری و همکاران (۱۳۹۴) پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای در راستای توسعه پایدار (مورد مطالعه: استان خراسان شمال)» انجام دادند. نتایج بیانگر بیشترین تأثیر برای عامل‌های اقتصادی و نهادی-سیاسی بود.

در قسمت پژوهش‌های خارجی در زمینه رقابت‌پذیری منطقه‌ای می‌توان به این مطالعات اشاره کرد؛ نیجکمپ و ابرو (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای به بررسی تئوری توسعه منطقه‌ای پرداختند. در این مطالعه پس از بررسی اصول توسعه منطقه‌ای سستی با ویژگی و ماهیت تک‌بعدی و ایستا، آن‌ها مدل‌سازی شبکه‌ای، هوشمندسازی، نوآوری و دانش‌محوری را از ارکان توسعه منطقه‌ای نوین نام

بردند. کرجیابونین و ساکوکونن (۲۰۱۹) پژوهشی با عنوان «رقابت پایدار در سطوح ملی، منطقه و محلی» انجام دادند. آن‌ها در ابتدا به اهمیت و ضرورت رقابت در سازمان و نهادها پرداختند و تفاوت رقابت و رقابت پایدار و تعاریف متفاوت از رقابت را ذکر کردند. سپس به ابعاد رقابت، سطوح گوناگون رقابت و دلایل موفقیت ملل گوناگون اشاره کردند. افیمووا و گاپوچکا (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی نقش بندرگاه‌ها در توسعه منطقه‌ای» شهرسن پترزبورگ را بررسی کردند. در این پژوهش، دو منطقه شمال غربی روسیه و دو منطقه اروپای غربی در دوره ۲۰۰۰-۲۰۱۵ مقایسه شد. نتایج این پژوهش حاکی از نقش منفعل بندرگاه‌های سن پترزبورگ در توسعه منطقه‌ای به دلیل فعالیت بسیار اندک صنعتی در مناطق بنادر و مالکیت فدرال در دارایی‌های بنادر عمومی بود. هورک و کووتو، (۲۰۱۸) پژوهشی با عنوان «تأثیر یارانه‌ها پژوهش و توسعه عمومی بر رقابت شرکت‌ها: ویژگی‌های منطقه‌ای و بخشی در دستگاه‌های نوآوری نوظهور» انجام دادند. نتایج نشان داد، پشتیبانی پژوهش و توسعه، تأثیر خالص و بیشتری بر شرکت‌های فعال در مناطقی با شدت پژوهش و توسعه کمتر داشته است. سینگال و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «مدل ارزیابی برای رقابت‌پذیری شهری: برنامه‌ای برای شهرهای انگلستان»، به‌طور موردی چهار شهر انگلستان را با مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره، فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی و دلفی بررسی کردند. در نتیجه گیری این پژوهش، بر همکاری بازسازی فضای کسب‌وکار و استراتژی ترویج رقابت شهری تأکید شده است.

نوآوری پژوهش حاضر در استفاده از فن‌های جدید و آمار به‌روز است. چنین پژوهشی در سطح منطقه‌ای برای شناخت و بررسی توسعه منطقه‌ای و رقابت‌پذیری استان ایلام از ضروریات است؛ زیرا مشکلات این استان و کمبودهای موجود شناسایی شده و اقدامات لازم برای رفع هرچه سریع‌تر آن‌ها فراهم شود. این پژوهش رقابت‌پذیری چهار استان هم‌جوار را از ابعاد مختلف نشان می‌دهد و ضمن شناسایی نابرابری‌های موجود و تلاش برای شناسایی ابعاد آن‌ها، با توجه به ظرفیت‌های موجود در استان، می‌تواند راه‌گشایی برای افزایش توان‌های رقابتی و رفع موانع دستیابی به حداکثر بهره‌وری در آن باشد. شناخت نابرابری‌ها، توان رقابت‌پذیری و ضرورت درک پویایی آن می‌تواند برنامه‌ریزی با مدنظر قرارداد پتانسیل‌های هر یک از مناطق زمینه توسعه آن‌ها را فراهم کند؛ بنابراین نتایج پژوهش حاضر می‌تواند برای برنامه‌ریزی‌های آتی استفاده شود.

۳. روش‌شناسی تحقیق

روش این پژوهش با توجه به ماهیت آن توصیفی-تحلیلی و بر اساس هدف، کاربردی است. برای برنامه‌ریزی راهبردی و رسیدن به اهداف، توانمندی‌ها و قابلیت‌ها و عوامل کلان محیطی از تکنیک کاربردی Meta SWOT استفاده شد. براساس این مدل، راهبردهای توسعه پایدار منطقه‌ای تعیین شد؛ منابع و قابلیت‌های استان ایلام برای مقایسه رقابت‌پذیری منطقه‌ای با استان‌های همجوار شناسایی شد و در نهایت تحلیل PESTSL انجام شد. داده‌ها و اطلاعات موردنیاز به روش اسنادی و پیمایشی (پرسشنامه‌ای) تهیه شد. افراد نمونه ۳۰ نفر از کارکنان ادارات مرتبط و اساتید دانشگاهی بودند که با روش هدفمند و گلوله‌برفی انتخاب شدند. این پژوهش در گام نخست، عوامل ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای را متشکل از ۲ عامل اصلی، ۴ معیار و ۱۰ زیرمعیار تدوین کرده و در گام بعدی با کاربست این عوامل و مدل تحلیلی ذکرشده به شناسایی و اولویت بندی عوامل مؤثر در رقابت‌پذیری استان ایلام پرداخته است.

۳.۱. محدوده مورد مطالعه

استان ایلام با ۲۰۱۳۸ کیلومتر مربع، حدود ۱/۱ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. این استان در غرب دامنه سلسله جبال زاگرس بین ۳۱ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ در گوشه غربی کشور قرار گرفته است. استان ایلام از جنوب با خوزستان، از شرق با لرستان، از شمال با کرمانشاه (استان‌های داخلی) و از سمت غرب با ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق هم‌جوار است. استان ایلام با ۵۸۰۱۵۸ هزار نفر جمعیت، ۲۰۱۵۰ کیلومتر مربع وسعت و داشتن ۱۰ شهرستان، ۲۳ شهر، ۲۴ بخش، ۴۷ دهستان، ۱۰۶۴ آبادی، ۱،۲ درصد وسعت و ۸/۰ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۵). شکل ۱، موقعیت استان ایلام را در کشور نشان می‌دهد.

شکل ۱. موقعیت و تقسیمات سیاسی استان ایلام در کشور، ۱۳۹۵

مأخذ: سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۵

۴. مبانی نظری تحقیق

بررسی دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلف به‌ویژه نظرات محققان و اندیشمندان درباره برنامه‌ریزی استراتژیک و توسعه منطقه‌ای، از مقوله‌های حساس در زمینه تحقق اهداف تحقیق است که به آن پرداخته می‌شود.

۴.۱. برنامه‌ریزی استراتژیک

در اواخر دهه ۱۹۶۰ به دنبال تغییر مفهوم مدیریت و رواج نظریه سیستمی، مبانی نظری برنامه‌ریزی سنتی (برنامه‌ریزی متمرکز و اجرایی) به‌کلی تغییر پیدا کرد و برنامه‌ریزی راهبردی و برنامه‌ریزی سیستمی جانشین آن شد (مهدیزاده، ۱۳۸۵، ص. ۷۵). استراتژی به معنی داشتن اهداف طولانی مدت مرکزی و تدبیر کردن راه‌های رسیدن به آن است (کلوز، ۲۰۰۷، ص. ۳۷۸). برنامه‌ریزی استراتژیک به‌عنوان شیوه برنامه‌ریزی سیستماتیکی است که در جهت ایجاد و برقراری پیوستگی بین اقدامات اولویت‌دار، با نظر داشتن ضعف‌ها و قوت‌ها (توانایی‌ها و منابع سازمانی) و نیز فرصت‌ها و تهدیدها (عوامل خارجی و جریان‌ات تأثیر گذار بر سازمان)، با فرایندی ضروری برای دستیابی به مأموریت سازمان (روس و روس، ۱۹۹۹، ص. ۳) تلاش

۱Close

۲Rouse & Rouse

می‌کند تا به سه پرسش پاسخ دهد (مرادی مسیحی، ۱۳۸۴، ص. ۷۴): در حال حاضر کجا هستیم؟ کجا می‌خواهیم برویم؟ چگونه به آنجا خواهیم رسید؟ برنامه‌ریزی استراتژیک یا همان برنامه‌ریزی راهبردی از بطن مدیریت استراتژیک زاده شده است که ابتدا در دهه ۱۹۶۰ در قلمرو فعالیت شرکت‌های تجاری در آمریکا رواج پیدا کرد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۹۲، ص. ۲۸۲). در جدول ۱ برخی از نظریات توسعه منطقه‌ای با دوره زمانی ارائه شده است.

۲.۴. توسعه منطقه‌ای

میسرا معتقد است که هدف همه فرایندهای توسعه و به‌ویژه توسعه منطقه‌ای، رفاه انسان است. از این دیدگاه، نه تنها افزایش رفاه برحسب ارقام کلی را هدف می‌گیرد، بلکه توزیع عادلانه‌تر آن بین نواحی مختلف و گروه‌های مردم را نیز شامل می‌شود. توسعه منطقه‌ای سه هدف را دنبال می‌کند: تولیدی، اجتماعی و زیست‌شناختی. تلاش و توسعه منطقه‌ای بر آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه جامعه فراهم کرده و تفاوت کیفیت زندگی بین منطقه‌ای و درون منطقه‌ای را کاهش دهد و در نهایت از میان بردارد. (میسرا، ۱۳۶۴، ص. ۸). توسعه منطقه‌ای از دو جنبه حائز اهمیت است: نخست، اهمیت اقتصادی مناطق (در سطحی پایین‌تر از مقیاس ملی) که شامل برقراری روابط اقتصادی و به جریان انداختن فرایندهای توسعه‌زا در منطقه است؛ دیگر اینکه، حفظ و ارتقای فرهنگ ملی و بومی کشور در برابر تعرض فرایندهای جهانی شده اقتصادی و اجتماعی، از طریق احیای فرهنگ‌های بومی مناطق مختلف تنوع قومی و فرهنگی در مناطق مختلف، به‌ویژه در مناطق همجوار مرزهای سیاسی کشور، موجب ارج و منزلت فراوان مسائل توسعه منطقه‌ای باهدف حفظ سنت‌های پویا و غنی فرهنگی شده است. ارکان اصلی توسعه منطقه‌ای عبارت‌اند از: وجود منابع طبیعی و پایه‌ای بودن فعالیت‌های مرتبط با آن منابع (قنبری و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۳۲).

جدول ۱. برخی از نظریات توسعه منطقه‌ای

مأخذ: فیروز جعفری و همکاران، ۱۳۹۹

دوره زمانی	مشخصات و نتایج موردانتظار	نظریه
۱۹۵۰- ۱۹۷۵	توسعه همه جانبه مناطق با تأکید بر نقش دولت در حذف نابرابری	رشد متوازن
	تمرکز سرمایه در بخش خاصی از اقتصاد به‌عنوان پیشرو- پخش توسعه به سایر بخش‌ها	رشد نامتوازن
	قطب رشد شهری و صنعتی- پخش توسعه به مناطق پیرامونی	قطب رشد
	سرمایه‌گذاری در مکان‌های مرکزی- پخش توسعه به مناطق پیرامونی	مرکز پیرامون
	توسعه قطبی- پخش توسعه به مناطق پیرامونی	تمرکزگرایی
۱۹۷۵- ۱۹۹۵	توسعه در چند نقطه مرکزی- پخش توسعه به مناطق پیرامونی	برگشت تمرکز
	تجمیع غیرمتمرکز- ایجاد پیوند عملکردی بین نقاط	نظام سکونتگاهی
	انسجام متمرکز، انسجام پراکنده، گسترش متمرکز، گسترش پراکنده- توسعه سلسله‌مراتبی	نظریه هیلهورست
	سیاست اجتماعی جامع تولیدی، اجتماعی و زیست‌شناختی ایجاد زیرساختار توسعه‌پذیر	نظریه میسرا
۱۹۹۵- تاکنون	توسعه بر مبنای نیاز، منفعت عمومی و استحقاق- توزیع عادلانه بین مناطق منجر به توزیع عادلانه بین افراد	نظریه هاروی
	تأکید بر برنامه‌ریزی هماهنگ- حل اختلافات ساختاری منطقه‌ای و ایجاد فرصت برابری برای تمامی مناطق	استراتژی توسعه منطقه‌ای
	تحریک توسعه منطقه‌ای با اعمال سیاست‌های فرامنطقه‌ای- توسعه رقابتی	رقابت‌پذیری منطقه‌ای

۳.۴. رقابت‌پذیری

ریشه واژه «رقابت‌پذیری» از واژه لاتین رقابت به معنای گرفتار رقابت برای بازار شدن است. روی هم رفته، رقابت‌پذیری، قابلیت‌ها و توانمندی‌هایی است که یک کسب‌وکار، صنعت، منطقه و کشور دارد و می‌تواند آن‌ها را حفظ کند تا عرصه رقابت بین‌المللی نرخ بازگشت فراوانی را در فاکتورهای تولید ایجاد کند و نیروی انسانی خود را در وضعیت نسبتاً خوبی قرار دهد (شفیعی و همکاران، ۲۰۱۹، ص. ۱۸۳)

در حال حاضر، رقابت‌پذیری موضوعی محوری در دنیاست و از آن به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به رشد اقتصادی مطلوب و توسعه پایدار یاد می‌شود (رفاح کهریز و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۹۸). امروزه رقابت‌پذیری به‌عنوان یک استراتژی کلیدی در دستیابی به توسعه، اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود. هر شهری که بتواند رقابت‌پذیری خود را در میان شهرهای دیگر افزایش دهد، موفقیت بیشتری در جذب سرمایه‌ها و در نتیجه افزایش کیفیت زندگی شهروندان خود به دست خواهد آورد (خضرای و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۴).

۵. یافته‌های تحقیق

۵.۱. ارائه سیاست‌های کلان راهبردی مدیریت برای توسعه منطقه‌ای ایلام

نخستین گام در مراحل برنامه‌ریزی راهبردی Meta-SWOT تعیین اهداف موضوع تحقیق است؛ بنابراین اهداف و سیاست‌های پیش‌بینی‌شده در سند آمایش سرزمین استان ایلام وارد نرم‌افزار شد و براساس نظر کارشناسان، این اهداف در سه سطح بالا، متوسط و پایین رتبه‌بندی شد (جدول ۲).

جدول ۲. مهم‌ترین اهداف و سیاست‌های راهبردی توسعه استان ایلام

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

اولویت	اهداف	ردیف
بالا	برنامه‌ریزی محیط‌زیست در جهت کاهش ریزگردها	۱
بالا	کاهش میزان فقر در زمینه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی در سطح استان	۲
بالا	توسعه پایدار گردشگری و اشتغال پایدار توسط فعالان این بخش	۳
بالا	کم کردن نرخ مهاجرت از روستا به شهر و استان به خارج استان	۴
بالا	افزایش میزان درآمد سرانه	۵
بالا	افزایش سرانه تولید در بخش صنعت و معدن	۶
متوسط	رشد اقتصادی با تکیه بر بخش مهم کشاورزی و صنایع و معادن در سطح استان	۷
متوسط	میزان حرکت استان به سمت تولید انرژی‌های تجدیدپذیر	۸
بالا	تدوین برنامه‌های راهبردی مبتنی بر سازمان فضایی پیشنهادی برنامه آمایش استان	۹
متوسط	به‌کارگیری نیروی متخصص در این حوزه	۱۰
بالا	تقویت و گسترش تجارت مرزی	۱۱

اولویت	اهداف	ردیف
بالا	گسترش کشاورزی و تولیدات دامی	۱۴

در این مرحله بعد از آنکه اهداف مشخص شد و توسط کارشناسان سطح‌بندی شد، منابع و قابلیت‌های استان ایلام که در واقع سرمایه و پتانسیل استان ایلام برای رسیدن به اهداف تعیین شده هستند و در بحث رقابت‌پذیری منطقه‌ای برنامه‌ریزان استان ایلام نیز دارای نقش کلیدی هستند، شناسایی شدند و وارد نرم‌افزار شدند. هرکدام از این منابع از نظر کارشناسان امتیازی دریافت می‌کند که باید در پایان جمع تمام امتیازات داده شده به ۱۰۰ درصد برسد (شکل ۲).

CRITICAL SUCCESS FACTORS	
Identification Which resources and capabilities are required to be successful in our line of business industry?	Weighting How important are these in comparison to each other?
نیروی انسانی تحصیل کرده	5
تجربیات های ارزشمندی تاریخی و کنونی	8
موقعیت جغرافیایی	11
صنایع و خدمات	10
زمنهای کشاورزی	10
منابع آب	7
صنایع نفتی و گاز	10
فرهنگیات ماهی	0
تأسیسات باران‌رسان	10
جاذبه	1
استانهای مجاور (خراسان و لرستان)	1
موقعیت جغرافیایی	0
حمل و نقل جری	0
وجود تجهیزات	0
منبرل سوهن	0
تخصص تاریخی	0

شکل ۲. مهم‌ترین منابع و قابلیت‌های استان ایلام

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

در گام بعدی، باید ابعاد رقابتی را تعیین کرد که با توجه به منابع و قابلیت‌های استان بر سر دستیابی به آن‌ها با رقبای منطقه‌ای خود رقابت دارد (شکل ۳). در واقع، در اینجا باید مشخص

شود که استان ایلام در چه ابعادی با توجه به منابع و قابلیت‌های خود باید در سطوح ملی و منطقه رقابت کند.

IDENTIFICATION OF COMPETITIVE DIMENSIONS
Identify two dimensions that differentiate these resources and capabilities. Be combined. In our industry we primarily compete on _____ and _____

توسعه منطقه ای استان ایلام
توسعه در ابعاد اقتصادی و اجتماعی

How do you measure size ... ?
Sales Volume

IDENTIFICATION OF COMPETITORS
List the major competitors your organization will face:

کرمانشاه
لرستان
خوزستان
کردستان

BUSINESS SIZE RELATIVE TO COMPETITORS
How do we compare with our competitors on Sales Volume?

Much Larger
Larger
Much Larger
Smaller
About the Same

شکل ۳. مهم‌ترین ابعاد رقابتی و رقبای ملی-منطقه‌ای استان ایلام

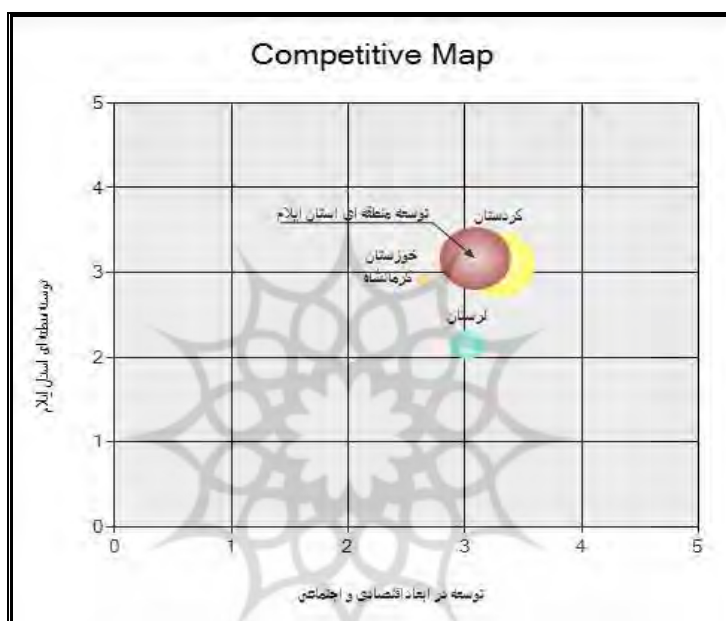
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

جدول ۳. مقایسه میزان اثرگذاری قابلیت‌های استان ایلام با سایر استان‌های هم‌جوار

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

منابع اثرگذار بر توسعه استان ایلام	کرمانشاه	خوزستان	لرستان	کردستان
نیروی انسانی تحصیل کرده	برابر	برابر	برابر	کمتر
ظرفیت‌های گردشگری تاریخی و اکوتوریسم	کمتر	برابر	برابر	بیشتر
موقعیت مرزی	برابر	کمتر	بیشتر	بیشتر
صنایع و معادن	برابر	برابر	کمتر	تقریباً برابر
آب و هوای مناسب	برابر	بیشتر	بیشتر	کمتر
فرهنگ بومی	برابر	برابر	کمتر	بیشتر
منابع نفتی و گازی	برابر	کمتر	بیشتر	بیشتر
داشتن بازارچه مرزی	برابر	برابر	بسیار بیشتر	برابر
حمل و نقل مرزی	برابر	برابر	بسیار بیشتر	برابر

در ادامه باید میزان ارتباط هریک از ابعاد رقابتی (توسعه منطقه‌ای و توسعه اقتصادی و اجتماعی) را با منابع و قابلیت‌ها تعیین کرد که در پایان، نقشه رقابتی ترسیم خواهد شد. این نقشه بیانگر وضعیت هریک از استان‌های هم‌جوار در مقایسه با استان ایلام در زمینه هدف مورد مطالعه است (شکل ۴).

شکل ۴. نقشه رقابتی ابعاد (توسعه منطقه‌ای و توسعه اقتصادی و اجتماعی) استان ایلام و با سایر استان‌های

هم‌جوار و مطالعات فریبکی
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱
رتال جامع علوم انسانی

شکل ۴ نشان‌دهنده نقاط مثبت و موقعیت رقابتی هریک از استان‌های هم‌جوار است. با توجه به نقشه بالا، استان ایلام در زمینه شاخص توسعه منطقه‌ای در نمودار (X) در میان ۵ امتیاز ممکن امتیاز ۳ را به دست آورده است. در این شاخص، خوزستان با امتیاز ۳/۲۰ دارای بیشترین امتیاز ممکن است و با استان‌های کرمانشاه، لرستان و کردستان در وضعیت مشابهی قرار دارد که این موضوع می‌تواند به‌مثابه فرصت استفاده شود و خود را به‌عنوان پیشران توسعه در غرب کشور معرفی کند، اما در زمینه شاخص توسعه اقتصادی و اجتماعی در محور

(Y)، استان ایلام بالاتر از لرستان و کردستان و پایین‌تر از خوزستان قرار دارد و از ۵ امتیاز ممکن امتیاز ۳ را به دست آورده است؛ بنابراین با توجه به هردو شاخص می‌توان گفت، استان ایلام با استان‌های هم‌جوار منطقه‌ای خود در وضعیت مشابهی قرار دارد و با برنامه‌ریزی مناسب می‌تواند خود را به‌عنوان پیشران توسعه در غرب کشور معرفی کند (جدول ۴).

جدول ۴. مزیت رقابتی هریک از استان‌های هم‌جوار در مقایسه با استان ایلام

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

استان‌ها	توسعه منطقه‌ای استان ایلام		توسعه در ابعاد اقتصادی و اجتماعی		مجموع		امتیاز	
	مطلق	نرمال	مطلق	نرمال	مطلق	نرمال	مطلق	نرمال
کرمانشاه	۲/۶۴	۰,۹۰۸	۲/۹۲	۱/۰۳	۵/۵۷	۱/۹۴	۲	۲
لرستان	۳/۰۲	۱/۰۳۸	۲/۱۴	۰,۷۵	۵/۱۶	۱/۷۹	۱	۱
خوزستان	۲/۶۸	۰/۹۲	۳/۱۸	۱/۱۲	۵/۸۷	۲/۰۴	۳	۳
کردستان	۳/۲۸	۱/۱۲	۳/۰۹۰	۱/۰۸	۶/۳۷	۲/۲۱	۴	۴

در این مرحله مشخص می‌شود که کدام‌یک از منابع و قابلیت‌های درون استان ایلام دارای توانایی و پتانسیل قوی‌تری یا دارای مزیت رقابتی پایدارتری است که مسئولان بتوانند با برنامه‌ریزی و تقویت آن (همان نگاه به درون) با سایر استان‌ها رقابت کنند و به برتری اقتصادی پایدار برسند. برای تعیین این قابلیت باید به این نکته توجه کرد که یک منبع و قابلیت قوی باید دارای چهار شاخصه یا ویژگی (VIRO) از جمله بالارزش بودن، نادر بودن، تقلیدناپذیر بودن و بدون جایگزین بودن باشد (جدول ۵).

جدول ۵. چهار ویژگی منحصر به فرد یک پتانسیل یا قابلیت برای رقابت پذیری

مأخذ: شاکرمی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۹۱

آیا منابع یا قابلیت‌ها شرکت را قادر به بهره‌برداری از یک فرصت محیطی می‌کند و یا تهدید محیطی را بی‌اثر می‌کند؟	V (بالارزش بودن)
آیا این منابع یا قابلیت‌ها در حال حاضر منحصر به محیط شرکت هستند؟	R (ناایاب)

آیا این منابع یا قابلیت‌ها قابل دسترسی یا قابل تولید برای رقیب هستند؟	I (تقلیدناپذیر)
آیا برای پشتیبانی و بهره‌برداری از منابع و قابلیت‌های ارزشمند، نایاب و پرهزینه در برابر تقلید، سیاست و رویه‌های شرکت‌ها سازمان‌یافته‌اند؟	O (سازمان‌دهی)

برای انجام این کار، منابع براساس یک طیف پنج‌تایی از (خیلی موافقم، موافقم، خنثی، مخالفم، خیلی مخالفم) براساس نظر کارشناسان سنجش می‌شود. معیار باارزش‌بودن (V) در این مرحله سنجش نمی‌شود؛ زیرا فقط زمانی می‌توان این مورد را سنجید که در مقایسه با عوامل خارجی باشد. پاسخ‌های کارشناسان از نظر میزان موافقت با عباراتی همچون این‌ها همراه خواهد بود: کمیاب (R): رقبای ما قادر به انجام این کار نیستند؟ تقلیدپذیری (I): رقبای ما قادر به تقلید این قابلیت نیستند؟ جایگزین‌نشدن (O): ما از این عامل به واسطه خط‌مشی جبران خود بهره می‌بریم؟ (بدری و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۷).

شکل ۵. ارزیابی منابع و قابلیت‌ها براساس دیدگاه مبتنی بر منابع

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

در برنامه‌ریزی برای سازمان‌ها باید به این نکته توجه کرد که همیشه عواملی وجود دارند که خارج از کنترل مستقیم سازمان قرار دارند و این عوامل دارای اثرات مثبت و منفی بر موفقیت سازمان هستند؛ بنابراین همه نهادهای برنامه‌ریز باید این عوامل خارجی کلان

تأثیرگذار بر مسیر سازمان را شناسایی کنند؛ بر این اساس، با استفاده از تحلیل PESTEL این عوامل کلان (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، زیست‌محیطی و فرهنگی) شناسایی می‌شوند و برای کاهش اثرات منفی آن‌ها برنامه‌ریزی راهبردی مناسب پیش‌بینی می‌شود (جدول ۶). عموماً این تحلیل به ارزیابی محیط در ابعاد کلان و همچنین ارزیابی زمان حال می‌پردازد.

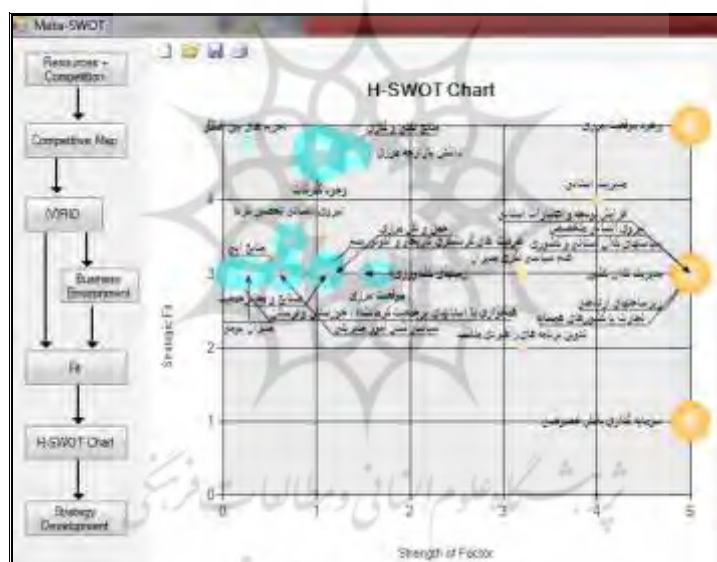
جدول ۶. مهم‌ترین متغیرهای کلان تأثیرگذار بر استان ایلام

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

عوامل	وزن	اثرگذاری	احتمال افزایش	درجه اضطراب
مدیریت کلان کشوری	بسیار مهم	خیلی قوی	زیاد	فوری
نگاه سیاسی به مسائل و موضوعات کلان مدیریتی	بسیار مهم	خیلی زیاد	زیاد	فوری
کمبود اعتبارات	بسیار مهم	خیلی زیاد	متوسط	فوری
تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران	بسیار مهم	خیلی زیاد	تاحدودی	خیلی زود
موقعیت مرزی	بسیار مهم	خیلی زیاد	زیاد	فوری
خشکسالی	مهم	زیاد	زیاد	دور
مدیریت استانی	مهم	زیاد	تاحدودی	زود
زیرساخت‌های ارتباطی	مهم	تاحدودی	کم	زود
نبود سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	متوسط	زیاد	کم	تقریباً زود
وجود ریزگردها در مهر و موم‌های اخیر	متوسط	تاحدودی	زیاد	فوری

در این مرحله، با استفاده از نظر کارشناسان میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری منابع و قابلیت‌ها با عوامل کلان سنجش می‌شود تا تناسب راهبردی مناسب بین منابع و عوامل کلان به دست آید. تناسب راهبردی به دست آمده، پشتیبانی و سازگاری نزدیک بین منابع و عوامل است که به محیط برای دستیابی به اهداف کمک می‌کند. در تعریف علمی و تخصصی می‌توان گفت که تناسب راهبردی، تناسب برنامه‌ریزی شده برای مقابله با تأثیرات منفی عوامل کلان و در مواجهه با رقابت سایر استان‌ها است و در واقع، توانایی بیشترین سازگاری و انعطاف‌پذیری را با وضعیت پیش‌آمده از تأثیرات عوامل کلان و اثرات رقابتی دارد؛ چون ممکن است گاهی اوقات یک اثر پیش‌بینی نشده مانند تحریم بین‌المللی پیش آید و تأثیرگذاری جبران‌ناپذیری بر

برنامه‌های در دست اجرا داشته باشد. در تحلیل نحوه قرارگیری حباب‌ها باید گفت، حباب‌های فیروزه‌ای (محور Y) که به سمت چپ متمایل شده‌اند، همان منابع و قابلیت‌های استان ایلام هستند که دارای ویژگی‌های باارزش بودن، نادر بودن، تقلیدنشدنی و بدون جایگزین هستند. حباب‌های قهوه‌ای که به سمت بالا متمایل‌اند، دارای بیشترین تناسب راهبردی هستند. اندازه حباب‌ها بیانگر درجه تناسب با اهداف است. اندازه عوامل کلان محیطی بیانگر درجه اضطراری آن‌هاست. به‌طور کلی، برای هر دو دسته از حباب‌ها که بیانگر منابع و توانایی‌ها و همچنین عوامل کلان محیطی‌اند، قرارگیری در موقعیت بالا و سمت راست بیانگر بیشترین میزان امتیاز و نمره است.

شکل ۶. نقشه نهایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مدل راهبردی روشی مناسب برای ارائه برنامه‌های اجرایی در موضوعات مختلف است. ارائه برنامه‌های اجرایی برای از بین بردن فقر از جمله این موضوعات است. استان ایلام نیز مانند دیگر شهرهای کشور با گستره‌های فضایی فقر مواجه است؛ بر این اساس، تهیه طرح

توسعه منطقه‌ای مانند طرح آمایش سرزمین که در قالب مفاهیم و چارچوب برنامه‌ریزی منطقه‌ای تهیه می‌شود، پیمودن فرایندی راهبردی از تدوین چشم‌انداز گرفته تا تبیین اهداف و درنهایت راهبردهای توسعه، در واقع مقصد نهایی برنامه‌ریزی محسوب می‌شود و می‌تواند بسیاری از کاستی‌ها را برطرف کند؛ به عبارت دیگر، تدوین راهبردهای توسعه استان به معنای ارائه راهنمای دستیابی به اهداف مطلوب، منطق کلان‌الگوهای توسعه فضایی را نیز باز می‌نمایاند. با توجه به نقشه راهبردی مشخص است که در بین عوامل کلان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، تجارت با وجود موقعیت مرزی، افزایش بودجه و اعتبارات استانی، پرهیز از نگاه سیاسی به مسائل مدیریتی، مدیریت کلان کشور دارای بیشترین اثرگذاری بر توسعه منطقه‌ای استان ایلام است. همچنین حمل‌ونقل مرزی، صنایع و معادن، بازارچه مرزی، منابع آب و زمینه‌ای کشاورزی به‌عنوان مهم‌ترین قابلیت‌های توسعه منطقه، دارای بیشترین تناسب راهبردی با عوامل کلان هستند. برنامه‌ریزی استراتژیک به‌عنوان روشی نظام‌یافته برای تصمیم‌گیری و اجرای اقدامات سازنده به‌منظور هدایت جریان توسعه یک سامانه، کارکرد و بنیاد، برنامه‌ریزان را برای رسیدن به اهداف برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای یاری می‌کند. Meta-SWOT یک مدل برنامه‌ریزی راهبردی و استراتژیک مدرن است که به رفع نقایص مدل SWOT می‌پردازد. این مدل براساس رهیافت داخل به خارج و دیدگاه مبتنی بر منابع است. هدف اصلی این پژوهش آن بود که با به‌کارگیری برنامه‌ریزی استراتژیک و توانمندی‌های استان در راستای توسعه، به ارائه راه‌کارها و تعیین استراتژی کاربردی استان اقدام شود. نتایج این مقاله در محورهای موضوعی متعددی با سایر پژوهش‌های داخلی و خارجی همسویی دارد؛ از جمله مطالعات سجودی و یاسوری (۱۳۹۸)، احدنژاد و همکاران (۱۳۹۷)، کرجیابوبنین و ساکوکونن (۲۰۱۹) و هورک و کووتو (۲۰۱۸).

در گام بعد، استان‌های هم‌جوار شناسایی شدند و به مقایسه استان ایلام با این استان‌ها پرداخته شد. در نتیجه این فرایندها، نقشه رقابتی ترسیم شد. در ادامه، منابع و توانمندی‌ها براساس دیدگاه مبتنی بر منابع ارزیابی شد و درنهایت، تناسب راهبردی هر یک از عوامل تدوین شد و راهبردهای مطلوب توسعه منطقه‌ای ایلام استخراج شد. در تحلیل نهایی نتایج می‌توان گفت، در بحث رقابتی، استان ایلام برای توسعه منطقه و اقتصادی و اجتماعی دارای

موقعیت برابری با استان‌های غرب کشور است که باید از این موقعیت با توجه به راهبردهای ارائه شده استفاده کند و خود را به عنوان قطب توسعه منطقه معرفی کند.

بنابراین با توجه به قابلیت‌ها و عوامل کلان و در نظر گرفتن اهداف، مهم‌ترین سیاست‌های راهبردی مدیریتی که با توجه به نقشه می‌توان ارائه داد که عبارت‌اند از:

۱. برنامه‌ریزی روی موقعیت مرزی و استفاده از این پتانسیل برای افزایش صادرات؛
۲. برنامه‌ریزی مناسب و مدون برای تدوین طرح‌های توسعه با توجه به ظرفیت‌های غرب کشور؛
۳. استفاده از ظرفیت زیاد منابع نفتی و گازی به منظور توسعه اقتصادی در سطوح منطقه و کشور؛

۴. گسترش و توسعه بازارچه‌های مرزی و تلاش برای معرفی به عنوان منطقه آزاد. این پژوهش سیاست‌های مذکور را برای توسعه منطقه‌ای ایلام پیشنهاد می‌دهد: گذر موفقیت‌آمیز استان ایلام از وضعیت موجود به ویژه رقابت در سطوح منطقه‌ای و ملی مستلزم سرمایه‌گذاری بلندمدت در آموزش و نوآوری نو نوسازی زیرساخت‌ها است؛ همچنین ورود استان ایلام به قرار گرفتن در سطح استان‌های برخوردار و با رتبه بیشتر، نه تنها به ظرفیت‌سازی زیرساختی و زیرساخت‌های رقابت‌پذیر، بلکه به موانع ساختاری و سیاسی پیوند با اقتصاد پویا نیز مربوط است.

کتابنامه

۱. احدنژاد، م.، حیدری، م.، تیموری، ا.، و طهماسبی مقدم، ح. (۱۳۹۷). تحلیلی بر شاخص‌های استراتژی توسعه شهری (CDS) با رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک (مطالعه موردی: شهر زنجان). *مطالعات عمران شهری*، ۲(۵)، ۲۲-۴.
۲. اسکندری، م.، پله‌ور، ع. ع.، و رضایی نسب، ع. (۱۳۹۶). ارزیابی عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای به سوی توسعه پایدار (مطالعه موردی: استان خراسان شمالی). *جغرافیا و فضای سرزمینی*، ۷(۲۴)، ۷۰-۵۷.

۳. بدری، س.، رشوانی، م.، ترابی، ذ.، و ملکان، ا. (۱۳۹۴). متاسوات، ابزاری استراتژیک برای برنامه‌ریزی گردشگری پایدار (مورد مطالعه: روستای مغان). مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۴(۱۳)، ۲۹-۵۰.
۴. پورمحمدی، م.، و زالی، ن. (۱۳۸۹). نابرابری‌های منطقه‌ای و آینده نگاری توسعه. مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۵(۳۲)، ۲۹-۶۴.
۵. جعفری ف.، حاتمی، ا.، و کرمی، س. (۱۳۹۹). تحلیل فضایی توسعه منطقه‌ای استان‌های کشور برمبنای شاخص‌های اقتصادی. نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۴(۷۴)، ۶۱-۷۲.
۶. حقجو، م.، زندیه، س.، و ابراهیم‌نیا، و. (۱۳۹۲). چارچوب به‌کارگیری فن در برنامه‌ریزی فضایی مبتنی بر تفکر راهبردی. فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، ۱(۳)، ۷۷-۹۸.
۷. حکمت نیا، ح.، و موسوی، م. (۱۳۹۲). کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای (چاپ سوم). تهران: انتشارات آزاد پیما
۸. خضرای، م.، کرکه‌آبادی، ز.، و کامیابی، س. (۱۳۹۸). ارزیابی راهبردهای افزایش توان رقابت‌پذیری کلان شهرهای ایران با تکیه بر استراتژی Coopetition (مطالعه موردی: کلانشهرهای تهران، مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان). مجله علوم جغرافیایی، ۳۰، ۱۰۲-۱۱۹.
۹. رفاح کهریز، ا.، محمدزاده، ی.، محسنی زنوزی، س. ج.، هاشمی برنج آبادی، ن.، و قاسم‌زاده، ن. (۱۳۹۸). تأثیر رقابت‌پذیری بر عملکرد اقتصادی در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه‌یافته. سیاست‌های راهبردی و کلان، ۲۵(۷)، ۸۶-۱۰۷.
۱۰. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ایلام معاونت اطلاعات و آمار (۱۳۹۵). سالنامه آماری استان ایلام. تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور.
۱۱. سجودی، م.، و یاسوری، م. (۱۳۹۸). راهبردهای توسعه منطقه‌ای با تأکید بر تقویت ارتباطات فضاهای پیراشهری (مورد مطالعه: شهرستان رشت). مجله توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۱)، ۲۹-۴۲.
۱۲. شاکرمی، ک.، رهنما، م.، چهارراهی، م.، و حیدری نثار، م. (۱۳۹۸). تحلیلی بر جایگاه شهر مشهد در زمینه توسعه اقتصادی-اجتماعی براساس برنדרقابت پذیرملی در افق ۱۴۰۴. مطالعات ساختار و کارکرد شهری، ۶(۱۸)، ۸۷-۱۰۸.
۱۳. شفیع‌ی رودپشتی، م.، بهرامی، ف.، و کریمی‌زاده، ف. (۱۳۹۸). ارائه الگوی رقابت در مناطق آزاد تجاری. مجله تحقیقات مدیریت بازرگانی، ۱۱(۲۱)، ۲۰۷-۱۸۱.

۱۴. قائد رحمتی، ص.، و خاوریان گرمسیر، ا. (۱۳۹۵). نقش تکنیک Meta Swot در برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری شهر یزد. *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۲۰، ۱۷۹-۲۰۶.
۱۵. قنبری، ح.، نوبخت حقیقی، ش.، و موسی‌خانی، م. (۱۳۹۲). ارزیابی وضعیت توسعه منطقه‌ای در میان شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی. *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ۲(۶)، ۸۳-۹۷.
۱۶. کاموسی علمداری، ج.، اصغری، ح.، و پورشیخیان، ع. (۱۴۰۰). تحلیلی برچالش‌ها و راهبردهای توسعه پایدار منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: منطقه آزاد ارس). *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(۴۴)، ۱۱۸-۱۰۳.
۱۷. کلانتری، خ. (۱۳۸۰). *برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای (تئوری‌ها و تکنیک‌ها)* (چاپ اول). تهران: انتشارات خوشبین.
۱۸. مرادی مسیحی، و. (۱۳۸۴). *برنامه‌ریزی استراتژیک کلان‌شهرها (نمونه موردی کلان‌شهر تهران)*. تهران: انتشارات پردازش.
۱۹. مسعود، م.، معززری، م.، و مهر طهران، ن. (۱۳۹۰). تعیین درجه توسعه نیافتگی شهرستان‌های استان اصفهان با تکنیک تاکسونومی عددی. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۲(۸)، ۳۹-۵۸.
۲۰. مهدیزاده، ج. (۱۳۸۵). *برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران* (چاپ دوم). تهران: معاونت معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
۲۱. میسرا، ا. پ. (۱۳۶۴). مفهوم توسعه. *مجله جهاد*، (۷۷)، ۴۳-۳۶.
۲۲. نظم‌فر، ح.، عشقی چهاربرج، ع.، و علوی، س. (۱۳۹۶). بررسی وضعیت رقابت‌پذیری اقتصادی شهرهای ایران. *مجله اقتصاد و مدیریت شهری*، ۵(۲۰)، ۳۸-۲۳.
۲۳. یاسوری، م.، و سجودی، م. (۱۳۹۷). استراتژی توسعه منطقه‌ای (RDS) راهکاری نوین جهت توسعه متوازن منطقه‌ای (مطالعه موردی: شهرستان رشت). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۸(۲۹)، ۹۳-۱۰۵.
۲۴. Apostolache, M. A. (2014). Reginal development in romania-from regulations to partical. *Procedia Economics and Finans*, 8, 35-41.
۲۵. Bryson, J. M. (2011). *Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement* (Vol. 1). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
۲۶. Cheng, S., Hualin, X., & Jinfajiang, Q. (2018). Is urban land development driven by economic development or fiscal revenue stimuli in China, *Land Use Policy*, 77, 107-115.

۲۷. Close, D. W. (2007). *A model for strategic social planning in a fishing economy: Newfoundland and Labrador, 1993-2005*. Donostia-San Sebastián.
۲۸. Efimova, E. G., & Gapochka, A. A. (2019). Seaports as drivers of regional economic development: The case of Saint Petersburg and Leningrad province (Case studies on transport policy). In *World Conference on Transport Research Society*. Amsterdam, Netherlands: Elsevier.
۲۹. Horkk, P., & Květo, V. (2018). The effect of public R&D subsidies on firms' competitiveness: Regional and sectoral specifics in emerging innovation systems. *Applied Geography*, 94, 119–129.
۳۰. Kirjavainen, J., Saukkonen, N. (2019). Sustainable competitiveness at the national, regional, and firm levels. In W. Leal, U. Azeiteiro, A. Azul, L. Brandli, P. Özuyar, & T. Wall (Eds.), *Responsible consumption and production. Encyclopedia of the UN sustainable development goals*. Cham: Springer.
۳۱. Leamonth, M., & Harding, N. (2006). Evidence-based management: The very idea. *public administration*, 84(2), 245-266.
۳۲. Nijkamp, P., & Abreu, M. (2020). Regional development theory. In *International encyclopedia of human geography* (2nd ed.) (pp. 297-۳۰۲). Amsterdam, Netherlands: Elsevier.
۳۳. Rogelio, M., & Sergio, T. (2018). The contemporary development discourse: Analysing the influence of development studies' journals, *World Development*, ۱۰۹, ۱-۴۳.
۳۴. Rouse, J., & Rouse, P. (1999). Effective strategic planning. Retrieved from www.Entreprisefoundation.org
۳۵. Sáez, L., & Perriáñez, I. (2015). Benchmarking urban competitiveness in Europe to attract investment, *Cities*, 48, 76-85.
۳۶. Singhal, S., McGreal, S., & Berry, J. (2013). An evaluative model for city competitiveness: Application to UK cities. *Land Use Policy*, 30(1), 214-2۲۲
۳۷. UK Department for Regional Development (DRD). (2013). *Northern Ireland regional development strategy 2035 for Northern Ireland*. Department for Regional Development. Strategic Planning and Co-ordination division, Retrieved from www.drdni.gov.uk/RDS2035